

УДК 332.36
JEL Q15, Q24, R14

Г. І. Бережницька

старший викладач кафедри права Львівського національного аграрного університету, м. Дубляни
e-mail: galunkab1985@ukr.net
ORSID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0908-8665>

СПЕЦИФІКА ГОСПОДАРСЬКОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Проведено дослідження особливостей функціонування сільськогосподарських підприємств Львівської області з використанням статистичних даних і вибіркового даних Держземагентства. Визначено зниження кількості сільськогосподарських підприємств, що значною мірою пов'язано з недосконалими земельними відносинами, сформованими у державі. Досліджено особливості використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств: структури земельних ресурсів за категоріями власників, за функціональним призначенням, за категоріями сільськогосподарських культур, під які такі землі відведені. Досліджено якісний склад земель регіону та особливості підтримання їх родючості. На цій основі виявлено проблеми та перешкоди у сфері управління використанням земельними ресурсами сільськогосподарських підприємств, подолання яких повинно стати першочерговим завданням на шляху стратегічного забезпечення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: земельні ресурси, сільськогосподарські підприємства, землекористування, використання земельних ресурсів, землевласники.

Berezhnyska H. INVESTIGATION OF PECULIARITIES OF ECONOMIC USE AND QUALITATIVE COMPOSITION OF LAND RESOURCES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF LVIV REGION

The paper outlines the research of main features of functioning of agricultural enterprises in Lviv region based on statistics and selected data of State Land Agency of Ukraine. The research shows the decline in the number of agricultural enterprises related mostly to insufficient land relations formed in the country. The author argues that substantial changes occurred in the structure of land use and land ownership of Lviv region in the process of land reform. In particular, the lands granted by residents to forestry or agricultural enterprises prevail in the structure of land resources of the oblast. Non-public agricultural associations prevail among agricultural enterprises – users of land resources. In terms of functional use, the land resources of agricultural enterprises mostly consist of arable lands. The structure of crop areas represents the real state of affairs and determines the specialization of agriculture in Lviv region taking into account the zonal soils and climate conditions, market conditions (internal and external), social and economic situation and environmental requirements to forming of agricultural landscapes. Land resources of agricultural enterprises in Lviv region show orientation of agricultural production on crop farming with prevailing industrial crops based on the chemical composition and quality of soils. The paper examines the qualitative composition of lands in the region and the peculiarities of maintaining their fertility. The author argues that soils mineralization substantially influences the quality of the grown agricultural products. On this basis the paper reveals the problems and obstacles of the management of land resources use by agricultural enterprises. Their overcoming should become the primary task towards strategic maintenance of efficient functioning of agricultural enterprises.

Keywords: land resources, agricultural enterprises, land use, use of land resources, land owners.

Постановка проблеми. Земельна реформа та перманентний процес удосконалення земельних відносин, особливо у сфері сільського господарства, які відбуваються в Україні, виявили низку проблем, пов'язаних з використанням земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств. На сучасному етапі господарювання ефективне використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств є однією з найбільш важливих проблем аграрної політики нашої держави. Це пов'язано з домінуванням не зовсім ефективних орендних відносин сільськогосподарських угідь, що суттєво впливає і на ефективність сільськогосподарських підприємств загалом.

Аналіз останніх досліджень. Українськими вченими опубліковано низку теоретичних, методологічних і практичних розробок з вирішення цієї проблеми. Проте нестабільність ринкової ситуації в національному господарстві країни і потреба

якнайшвидшого подолання наслідків економічної кризи вимагають реалізації стратегічного управління земельними ресурсами сільськогосподарських підприємств, в основу якого покладається всеохоплююче дослідження сучасного стану використання та якісного складу земель.

Вагомий внесок у вивчення теоретико-прикладних аспектів формування, використання та оцінювання земельно-ресурсного потенціалу зробили відомі вітчизняні вчені (В. Андрійчук, О. Вишнеvsька, В. Галушко, З. Герасимчук, М. Гладій, Т. Горобчук, Д. Добряк, О. Єрмаков, О. Котикова, П. Лайко, М. Лендел, Л. Новаковський, Б. Пасхавер, П. Саблук, В. Терещенко, С. Трегобчук, А. Третяк, Р. Тринько, О. Шкільов) і зарубіжні економісти, такі як В. Авдеєнко, Т. Адімбаєв, А. Чарнес, А. Генрі та ін.

Водночас, з наукової і практичної точок зору, залишаються недостатньо дослідженими питання

особливостей господарського використання та якісного складу земельних ресурсів для формування дієвого стратегічного механізму їх використання, направлених на забезпечення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств. Це зумовило вибір теми дослідження та його мету.

Мета статті полягає в дослідженні особливостей господарського використання та якісного складу земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств Львівської області, виявленні проблем і перешкод стратегічного розвитку сільськогосподарських підприємств.

Основні результати дослідження. Говорячи про господарське використання земельних ресурсів, насамперед доцільно обумовити регіон дослідження. Зважаючи на природно-кліматичні та географічні умови, кожен регіон України є унікальним за складом своїх земель, їх хімічним складом. Це зумовило відмінності у структурі використання земельного фонду. Відтак виникає необхідність формування диференційованого підходу до управління

використанням земельних ресурсів у кожному регіоні. Львівська область розташована на заході України, відноситься до Карпатського регіону країни з вигідним економіко-географічним розташуванням і специфічними природно-кліматичними умовами. Це значною мірою визначає розвиток і структуру сільського господарства області. Проте, незважаючи на високий ресурсний потенціал Львівської області щодо ведення сільського господарства, господарство області характеризується індустріально-аграрним характером виробництва (понад 80% сукупної товарної продукції промисловості і сільського господарства припадають на промислові виробництва [1, с. 59]). Індустріалізація та комерціалізація суспільного життя та господарства регіону, з одного боку, та складність (висока ризикованість, необхідність значного фінансового та матеріально-технічного забезпечення) здійснення сільського господарства зумовлюють зниження популярності такої сфери господарювання в Україні загалом і в регіоні зокрема, про що свідчать дані рис. 1.

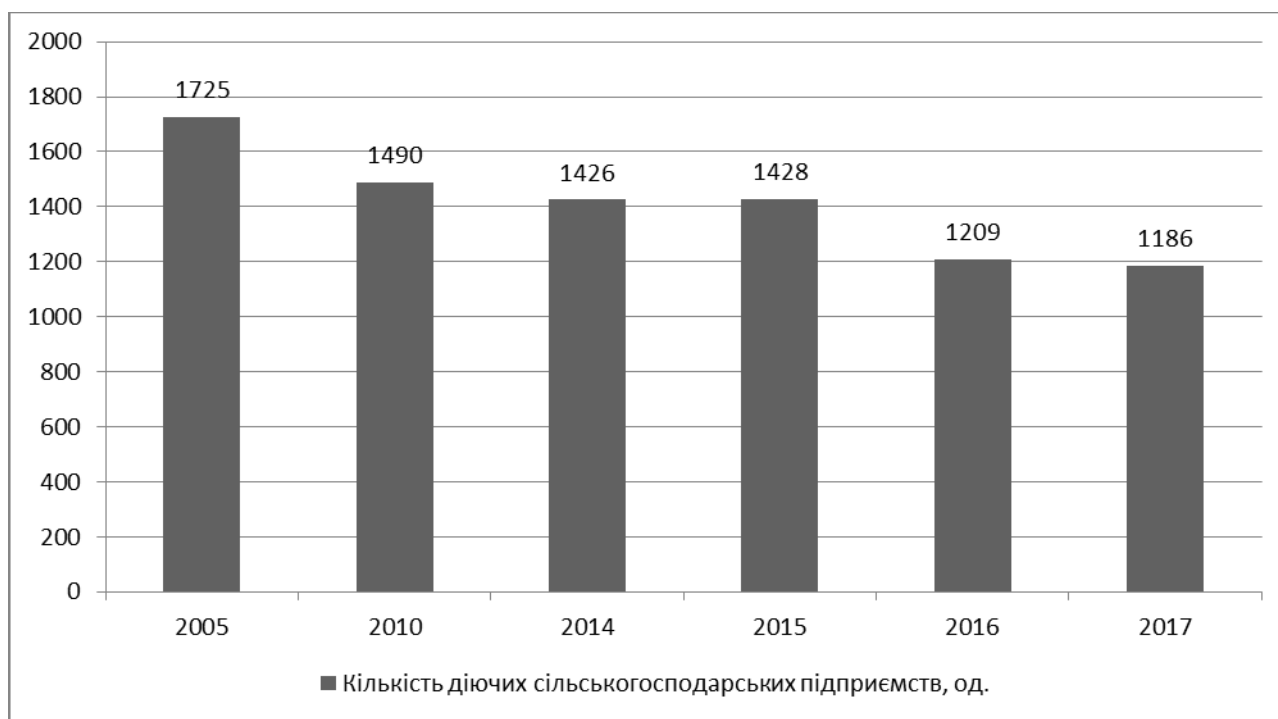

Рис. 1. Кількість діючих сільськогосподарських підприємств Львівської області у 2005-2017 рр.

Сформовано автором за даними [2, с. 33].

Як видно з рис. 1, протягом 2005-2017 рр. кількість підприємств, які здійснюють сільськогосподарську діяльність у Львівській області, невпинно знижується (з 1725 до 1186, тобто на 539 одиниць). Загалом по Україні протягом цього періоду кількість сільськогосподарських підприємств зменшилась на більше ніж 10 тис. одиниць.

При цьому в конкурентній боротьбі серед сільськогосподарських підприємств «вистояють» найсильніші, які здійснюють діяльність здебільшого з позитивним фінансовим результатом (табл. 1).

За даними табл. 1 визначено, що протягом 2010-2017 рр. суттєво зросла частка сільськогосподарських підприємств Львівської області, які здійснюють діяльність із позитивним фінансовим результатом,

отримавши чистий прибуток. Частка таких сільськогосподарських підприємств зросла на 9,8%, досягнувши рівня 83,2% у 2017 р. Також у 2017 р., порівняно з 2010 р., суттєво зріс чистий прибуток сільськогосподарських підприємств Львівської області – у 2,8 рази (на 679,6 млн грн). Утім, рівень рентабельності операційної діяльності сільськогосподарських підприємств Львівської області протягом 2010-2017 рр. був нерівномірним, коливаючись від 12,8 до 30,6%. У 2017 р. сільськогосподарськими підприємствами області отримано 16,2% прибутку по відношенню до витрат операційної діяльності сільськогосподарського виробництва.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

Таблиця 1

**Основні показники діяльності
сільськогосподарських підприємств Львівської області
за 2010-2017 рр.**

Показники	2010 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
1. Чистий прибуток (збиток), млн грн	378,3	1095,8	1245,6	-371,8	740,2	1057,9
2. Частка підприємств, які отримали чистий прибуток, %	72,6	79,6	82,6	84,7	80,9	83,2
3. Рівень рентабельності операційної діяльності, %	20,1	29,1	30,6	12,8	22,0	16,2

Сформовано автором за даними [2].

Практика господарювання світових і вітчизняних підприємств відображає вирішальне значення ресурсного забезпечення в ефективному функціонуванні підприємств всіх сфер господарювання, у тому числі і сільського господарства. Україна володіє потужним потенціалом земельних ресурсів, ефективність управління якими значною мірою залежить від їх раціонального використання. Отже, стан, тенденції, раціональне використання та проблеми підтримання родючості

ґрунтів мають бути детально досліджені з метою управління ефективним використанням земельних ресурсів, особливо в стратегічному плані.

Дослідження економіко-географічних особливостей розвитку регіонів України стверджують, що «Львівська область розташована в межах Західно-Поліської, західно-лісостепової, Передкарпатської передгірної та Карпатської агроґрунтових провінцій. У північній її частині переважають дерново-підзолисті ґрунти, у північно-східній – чорноземи, в центральній – сірі лісові, опідзолені, в Карпатах – буроземні ґрунти. В долинах річок – лучні, лучно-болотні ґрунти. Найбільш поширені сірі лісові, темно-сірі опідзолені (60% площі області)» [3, с. 29]. Таким чином, область характеризується малопродуктивними для здійснення сільського господарства ґрунтами. Розміри посівних площ сільськогосподарських культур в області є досить незначними (679,8 тис. га у 2017 р.), що загалом відображає одне з останніх місць в країні за природною родючістю ґрунтів.

Під час реалізації земельної реформи відбулись суттєві зміни в структурі землекористування та землеволодіння Львівської області. Загальну структуру землекористування та землеволодіння в регіоні доцільно оцінити за даними табл. 2.

Таблиця 2

Розподіл земельних ресурсів Львівської області за категоріями власників земель і землекористувачів

Власники землі та землекористувачі	Кількість власників землі та землекористувачів	Загальна площа земель, всього, тис. га
Сільськогосподарські підприємства (всього земель у власності і користуванні)	618	238,4
Громадяни, яким надані землі у власність і користування	1333613	807,0
Заклади, установи, організації	12869	19,2
Промислові та інші підприємства	2380	21,7
Підприємства та організації транспорту, зв'язку	640	27,8
Частини, підприємства, організації, установи, навчальні заклади оборони	388	61,5
Організації, підприємства і установи природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення	363	31,2
Лісгосподарські підприємства	17	605,8
Водогосподарські підприємства	59	8,2
Спільні підприємства, міжнародні об'єднання і організації з участю українських, іноземних юридичних і фізичних осіб	115	5,2
Підприємства, що повністю належать іноземним інвесторам	13	
Землі запасу та землі, не надані у власність та постійне користування в межах населених пунктів (які не надані у тимчасове користування)	X	357,1
Всього земель, які входять до адміністративно-територіальних одиниць	1351075	2183,1

Побудовано за даними Головного управління Держгеокадастру у Львівській області.

Отже, за даними табл. 2 визначено, що найбільшими власниками земель Львівської області є громадяни України, які отримали землі у власність чи у користування – 807 тис. га земель знаходиться у власності 1 333 613 осіб. Лісгосподарські землі загальною площею 605,8 тис. га знаходяться у використанні 17 суб'єктів земельних відносин, землі запасу займають 357,1 тис. га. На четвертому місці серед землекористувачів і землевласників знаходяться сільськогосподарські підприємства, 618 яких використовує 238,4 тис. га земельних угідь. Саме земельні ресурси сільськогосподарських підприємств є основним предметом дослідження, тому доцільно

детальніше зупинитись на дослідженні їх складу, структури та особливостях використання за даними Львівської області.

Насамперед доцільно охарактеризувати структуру земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств Львівської області за формами власності та організаційно-правовими формами землевласників та землекористувачів. За даними звітної форми 6-зем «Довідка з державної статистичної звітності про наявність земель та розподіл їх за власниками земель, землекористувачами угіддями» визначено, що лише 9% (24,8 тис. га) земельних ресурсів Львівської області належать сільськогосподарським

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТА АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

підприємствам державної форми власності; 91%, тобто 238,4 тис. га – недержавним сільськогосподарським різних організаційно-правових форм (рис. 2). Таким чином, визначено, що переважну частку у використанні земельних ресурсів серед недержавних сільськогосподарських підприємств займають сільськогосподарські кооперативи – 65%

загальної кількості використовуваних земель, тобто 138,9 тис. га земель. Інші недержавні сільськогосподарські підприємства використовують 57 тис. га (27%) земельних ресурсів, колективні сільськогосподарські підприємства – 15,7 тис. га (7%) земель, сільськогосподарські кооперативи – 1,6 тис. га (1%).

Рис. 2. Структура землекористування та землеволодіння земельними ресурсами сільськогосподарськими підприємствами недержавної форми власності у Львівській області у 2017 р.

Побудовано автором за даними Головного управління Держгеокадастру у Львівській області.

Характерна для ринку земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств багатоукладність відображає розвиток ринкових відносин і формування конкурентного середовища навіть у такій складній для України сфері, як землеволодіння чи / та землекористування.

Для здійснення сільськогосподарського виробництва, зокрема для землеробства, сільськогосподарськими підприємствами області переважно освоєно чорноземи, які є найродючішими ґрунтами регіону. Переважаючі сірі лісові та темно-

сірі опідзолені ґрунти переважної частини Львівської області мають різний ступінь оглеєння, використовуються здебільшого під кормові культури. Структура посівних площ відображає реальний стан справ і визначає спеціалізацію сільського господарства Львівської області, враховуючи зональні ґрунтово-кліматичні умови, кон'юнктуру ринку (внутрішнього і зовнішнього), соціально-економічну ситуацію та екологічні вимоги до формування агроландшафтів (рис. 3).

Рис. 3. Структура земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств за їх функціональним призначенням

Побудовано автором за даними Головного управління Держгеокадастру у Львівській області.

За даними Головного управління Держгеокадастру у Львівській області визначено, що 193,2 тис. га сільськогосподарських угідь (тобто 99%) становить

рілля, 0,5 тис. га – перелogi та 0,8 тис. га (1%) – багаторічні насадження садів, виноградників тощо. Таким чином, земельні ресурси сільсько-

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

господарських підприємств Львівської області відображають орієнтацію сільськогосподарського виробництва на землеробство з переважним висаджуванням технічних культур, враховуючи хімічний склад та якість ґрунтів. Деталізувати особливості використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств Львівської області за видами сільськогосподарських культур доцільно за даними табл. 3.

За даними табл. 3 визначено, що в структурі використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств Львівської області за видами сільськогосподарських культур протягом всього періоду дослідження переважають зернові та зернобобові культури, які займають майже 50% всіх посівних площ сільськогосподарських підприємств.

Таблиця 3

Структура використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств у Львівській області за видами сільськогосподарських культур

Показники	2000 р.		2017 р.		Відхилення	
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
Посівна площа	393,5	100	365,8	100	-27,7	-
- Культури зернові та зернобобові	193,2	49,0	182,7	49,9	-10,5	0,9
Буряк цукровий фабричний	15,7	4,0	15,5	4,2	-0,2	0,2
Соняшник	-	-	35,2	9,6	35,2	9,6
Ріпак і кольза	17,7	4,5	56,6	15,5	38,9	11,0
Картопля	1,4	0,4	1,8	0,5	0,4	0,1
Культури овочеві	1,6	0,4	1,4	0,4	-0,2	-
Кормові культури	160,0	40,7	11,6	3,2	-148,4	-37,5
Інші культури	3,9	1,0	61,0	16,7	57,1	15,7

Сформовано автором за даними [2].

Майже незмінно посіви цукрового буряка займали 4% усіх посівних площ сільськогосподарських підприємств, картопля – 0,4-0,5%, овочеві культури – 0,4%. Варто також зазначити, що з-поміж основних сільськогосподарських культур, які вирощуються сільськогосподарськими підприємствами Львівської області, у 2000-2017 рр. відбулись зміни у структурі посівних площ, які вони займали. Зокрема, посіви соняшника, яких у 2000 р. не було, у 2017 р. вже займали 9,6% всіх посівних площ; суттєво зросли посіви ріпаку та кользи – на 11%, тобто на 28,9 тис. га, інших сільськогосподарських культур – на 57,1 тис. га, на 15,7% у структурі посівних площ. Суттєво скоротились посіви кормових культур – на 148,4 тис. га, вивільнивши 37,5% посівних площ сільськогосподарських підприємств Львівської області.

«Наслідком широкого залучення земель в інтенсивний обробіток, порушення оптимальних співвідношень між орними землями і природними угіддями стало надзвичайне поширення деградації як сільськогосподарських угідь, так і інших природних територій (посилення ерозійних процесів, замулення і забруднення водойм, зникнення малих річок тощо). Катастрофічно знижується гумусність ґрунтів, підвищується кислотність, погіршується баланс поживних речовин у ґрунтах» [4, с. 22]. Це зумовлює необхідність внесення добрив під посіви сільськогосподарських культур з метою збереження родючості ґрунтів та їх підтримання. У 2000-2017 рр. суттєво збільшилась величина земель сільськогосподарських підприємств Львівської області, які удобрено мінеральними добривами (91,5% удобреної площі) та зменшилась величина площ і кількість використаних органічних добрив. Суттєво зростає мінералізація посівних площ земельних ресурсів сільськогосподарських

підприємств Львівської області – на 131 кг у розрахунку на 1 га посівної площі (табл. 4).

Таблиця 4

Внесення добрив під посіви сільськогосподарських культур у сільськогосподарських підприємствах Львівської області у 2000-2017 рр.

Показники	2000 р.	2017 р.	Відхилення
Мінеральні добрива			
Внесено, тис. ц	83,9	534,2	450,3
Удобрена площа, тис. га	126,0	318,4	192,4
Частка удобреної площі, %	33,9	91,5	57,6
Внесено на 1 га, кг:			
- посівної площі	23	154	131
- удобреної площі	67	167	100
Органічні добрива			
Внесено, тис. ц	842,9	172,3	-670,6
Удобрена площа, тис. га	19,7	13,7	-6,0
Частка удобреної площі, %	5,3	3,9	-1,4
Внесено на 1 га, кг:			
- посівної площі	2,3	0,5	-1,8
- удобреної площі	42,8	12,6	-30,2

Сформовано автором за даними [2].

Висновки. Дослідження стану використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств дозволило виявити низку проблем, які є результатом скорочення сільськогосподарського виробництва в країні та суттєво впливають на ефективність використання земельних ресурсів і здійснення діяльності сільськогосподарськими

підприємствами Львівської області. Зокрема, визначено, що серед проблем використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств першочергового вирішення потребують:

- скорочення кількості сільськогосподарських підприємств і земель у їх використанні;
- переважна кількість земельних ресурсів у регіоні належить громадянам. Це відображає обмеженість сільськогосподарських підприємств щодо володіння земельними ресурсами в достатній для забезпечення ефективності господарювання кількості. Це зумовлює необхідність формування та розвитку орендних відносин між громадянами-землевласниками та сільськогосподарськими підприємствами;
- малопродуктивні ґрунти та досить незначні розміри посівних площ;
- нарощення обсягів виробництва технічних культур сільськогосподарськими підприємствами області хоч і відображає раціональне використання земельних ресурсів з врахуванням якості ґрунтів, проте обтяжує і виснажує землі, робить їх менш родючими;
- тотальна мінералізація посівних площ земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств Львівської області хоча і є заходом покращення стану сільськогосподарських земель, проте призводить до насичення ґрунтів мінеральними сполуками, що суттєво впливає на якість вирощуваної продукції.

Виявлені проблеми використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств та якісного складу земель є основою для формування дієвого механізму стратегічного управління земельними ресурсами для забезпечення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств.

Список використаних джерел

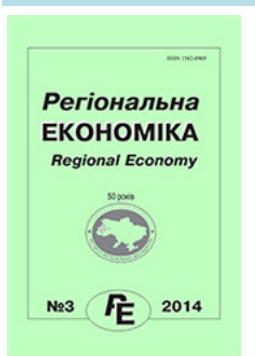
1. *Валовий регіональний продукт у 2017 році:* стат. зб. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 158 с.
2. *Сільське господарство Львівської області:* стат. зб. Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2018. 177 с.
3. Ковтун В. В. *Промисловий комплекс України (економіка – екологія – географія):* програма для вищих навч. закл. / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. К.: Логос, 1998. 54 с.
4. Скурська Н. М. Соціально економічні та екологічні умови сталого функціонування земельно-ресурсного потенціалу аграрного виробництва. Київ: Логос, 2003. 112 с.

References

1. *Valovyy rehional'nyy produkt u 2017 rotsi [Gross regional product in 2017]:* Statistical publication (2019). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. [in Ukrainian].
2. *Sil's'ke hospodarstvo L'vivs'koyi oblasti [Agriculture of the Lviv region]:* Statistical publication (2018). Lviv: Main Department of Statistics in Lviv Region. [in Ukrainian].
3. Kovtun, V. V. (1998). Promyslovyy kompleks Ukrainy /ekonomika – ekolohiya – heohrafiya [Industrial complex of Ukraine /economics-ecology-geography]: Program for universities. Kyiv: Logos. [in Ukrainian].
4. Skurska, N. M. (2003). Sotsial'no ekonomichni ta ekolohichni umovy staloho funktsionuvannya zemel'no-resursnoho potentsialu ahrarnoho vyrobnytstva [Socio-economic and ecological conditions of sustainable functioning of the land-resource potential of agrarian production]. Kyiv: Logos. [in Ukrainian].

Надійшло 27.03.2019 р.

Науково-практичний журнал «РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА»

Науково-практичний журнал «Регіональна економіка» – це фахове науково-практичне видання, у якому висвітлюються такі теоретичні та прикладні питання: формування і реалізація державної регіональної політики в Україні, проблеми соціально-економічного життя регіонів, їх територіального розвитку, природокористування та екологічної безпеки, соціальної політики, трансакційної політики, співробітництва, розвитку сільських територій, інвестиційно-інноваційної політики, фінансів і банківської справи.

Журнал «Регіональна економіка» включений до Переліку наукових фахових видань України (Наказ МОН України від 7.10.2015 р. №1021).

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази **Index Copernicus**, Польща – з 2012 року.

Сайт журналу: www.re.gov.ua